«ТАТАРСКИЙ КОСТЮМ. РОССИЙСКИЙ ЭТНОГРАФИЧЕСКИЙ МУЗЕЙ»
альбом-каталогына рецензия

Татарский костюм. Российский этнографический музей / Авторы текстов, авторы-составители: И.Л. Измайлов, Е.В. Колчина, Л.М. Мишуринская, Р.Р. Султанова, В.Г. Холодная. – Казань: АО «ИД «Казанская недвижимость», 2023. – 320 с., ил. (на тат., рус, англ. языках).

Татарстан Республикасында милли мәдәниятләр һәм традицияләр елы кысаларында татар, рус һәм инглиз телләрендә «Татарский костюм. Российский этнографический музей» альбом-каталогы дөнья күрде. Бу – Татарстан Республикасы Фәннәр академиясе Г. Ибраһимов исемендәге Тел, әдәбият һәм сәнгать институты һәм Россия этнография музееның Татарстан Республикасы Хөкүмәте ярдәмендә гамәлгә ашырылган уртак проекты. Проектның кураторы, басманың фәнни мөхәррире – Татарстан Республикасы Фәннәр академиясе Г. Ибраһимов исемендәге ТӘһСИнең Сәнгать белеме үзәге мөдире Рауза Солтанова. Авторлары – Россия этнография музееның әйдәп баручы фәнни хезмәткәрләре – Е.В. Колчина, Л.И. Мишуринская, В.Г. Холодная, шулай ук Казан галимнәре – тарих фәннәре докторы И.Л. Измайлов, сәнгать фәннәре докторы Р.Р. Солтанова.

Россиянең иң эре этнография музеенда татарларның төрле этнотерриториаль төркемнәренә караган үзенчәлекле костюм коллекцияләре саклана, алар беренче тапкыр шушы альбом-каталогта күрсәтелә. Биредә тарихи костюм, коллекциянең формалашу тарихы һ. б. турында төрле һәм шактый күп мәгълүмат тупланган. Татар костюмы турында күренекле мәгърифәтче галимнәр Шиһабетдин Мәрҗани, Каюм Насыйри хезмәтләреннән алынган өземтәләр дә киң аудиториягә беренче мәртәбә тәкъдим ителә. Костюмнарның, аларның элементларының күп кенә атамалары кулланыштан чыккан, шуңа күрә татар һәм рус телләрендәге терминнарның кыскача исемлеге бирелгән кушымтаны басманың казанышы дип санарга мөмкин.

Тулы тасвирламалы костюм комплекслары һәм аларның элементлары үрнәкләре халыкның таланты һәм югары сәнгати зәвыгы турында сөйли, күптөрлелек аша татар этносының бердәмлеге ассызыклана. Безнең алда – тукыма җитештерү осталыгын, бизәкләп эшләнгән баш киемнәрен һәм югары сәнгатьле зәркән эшләнмәләрне колачлаган үзенчәлекле халык иҗаты системасы.

Костюм, халыкның милли тәңгәллек маркеры буларак, мәдәниятне тулаем өйрәнүдә мөһим чыганак булып тора. Халыкның мәдәниятен һәм сәнгатен гомуми тарихи үсеш контекстыннан аерып карап булмый. Татарлар, күп тапкырлар күченеп йөрүләренә һәм яңа территорияләрне үзләштерүләренә карамастан, үзләренең иҗатын,

иҗади көчләрен саклый һәм үстерә алдылар, этнос буларак саклану гына түгел, күрше халыкларның мәдәниятенә, сәнгатенә дә зур йогынты ясадылар. Озын тарихи юлда күп нәрсәләр вакыт сынавын узды. Костюм сәнгатендә халыкның костюм комплексының образлы төзелешен аңлавы чагыла, ул заманалар узу белән шомарган, форма, традицияләрдә гәүдәләнеш тапкан, тулаем дөньяны аңлауда халык акылын туплаган.

Монументальлек һәм нәфислек, бөек һәм дәрәҗәле булу, гүзәллек һәм кызларга гына хас нәфислек – болар барысы да татар халык костюмында чагылыш таба. Хатын-кыз костюмына күпкатлылык, аерым кисәкләрдән оешу, төсләр полихромиясе хас. Вакыт белән сыналган бөтен нәрсә – тукымалар, материаллар, техник җитештерү алымнары, ә иң мөһиме – символик-шигъри башлангыч – шул образны тудыруга хезмәт итә. Монументальлек һәм тантаналылык костюмның детальләргә вакланмаган формаларын ассызыклый. Күлмәкнең ябык һәм төгәл формасын җилбәгәй җибәрелгән камзул бераз җанландырып җибәрә. Ювелир бизәнү әйберләре тукыма һәм материалларның ачык бизәкләрен ассызыклый һәм бер үк вакытта бераз йомшарта да. Аларның вазифасы бик катлаулы – татар хатын-кыз костюмы ансамблен композицион бербөтен итү. Йөзекләр, беләзекләр, бәйләвечләр, күкрәкчәләр, муенса, алкалар, чигә асылмалары үзенчәлекле семантик өчпочмак барлыкка китерәләр, ул исә эчке декоратив эшләнешкә һәм символик-магик эчтәлеккә ия барлык бизәнү әйберләрен югарыга – баш киеменә җыя. Зәркән бизәнү әйберләре хатын-кызның йөзен нәфис рамга алып, тулаем костюм ансамблен аның иң мөһим композицион ноктасына – баш киеменә алып чыга. Соңгысы костюм комплексының композицион-образлы йөкләнешен – архаик биек, яисә миниатюр мөгез калфакмы ул – үзенә туплый һәм ансамбльнең бөтен сәнгати корылышын төгәлләп куя. Татар костюмының әлеге һәм башка үзенчәлекләре авторларның мәкаләләрендә һәм җентекләп сайлап алынган төсле рәсемнәрдә чагылыш таба. Шул рәвешле милли кием сәнгате халык декоратив-гамәли иҗатының бербөтен системасы булып күзаллана.

Милли костюмны өйрәнү, үткәндәге тәҗрибәгә мөрәҗәгать итеп, ансамбль төзү сәнгатендәге принципларны, вакыт тарафыннан үзгәрешләр кертелүгә карамастан, мәдәният тарихы дәвамында аңа булган тотрыклы ихтыяҗны төшенергә мөмкинлек бирә. Костюм кешеләрнең сәнгати фикерләү дәрәҗәсен гәүдәләндерә, халык характерының иң ачык чагылышы булып тора.

Альбом авторлары иң бай милли мирасны киң җәмәгатьчелеккә тәкъдим итәләр: күн эшкәртү, зәркәнчелек, чигү, сәйлән, алтын һәм көмеш җепләр белән асалап чигү, шулай ук бизәкләп туку кебек татар промыселлары һәм һөнәрләренең иң кыйммәтле һәм үзенчәлекле үрнәкләрен күрсәтәләр. Каталогта XIX гасырның икенче яртысына караган костюм комплекслары һәм аерым кием предметларының сурәтләреннән тыш, аларның кулланышта булу урыны һәм вакыты,

татарларның кайсы локаль төркеменә каравы, материалы, башкару техникасы, үлчәмнәре турында да мәгълүмат табарга мөмкин.

Халык костюмы – хәзерге заман костюмын тудыручыларның иҗатын туендыручы төп чыганакларның берсе. Безнең бурычыбыз – милли үзенчәлекне саклап калу, халык костюмын сыйфат ягыннан яңа дәрәҗәгә күтәрү. Г. Ибраһимов исемендәге ТӘһСИ һәм Россия этнография музееның уртак проекты фәнни-тикшеренү, музей-методик, педагогик эшчәнлеккә бәяләп бетергесез өлеш кертә. Бу басманың рәссамнар, дизайнерлар, сәнгать белгечләре, Идел Буе халыкларының костюм комплекслары үсеше тарихы һәм иң элек татар костюмы белән кызыксынган һәр кеше өчен кыйммәте биниһая зур.

Пудакова Ольга Владимировна,
Россия дизайнерлар берлеге, Сәнгать белгечләре ассоциациясе әгъзасы,
Татарстан Республикасының атказанган сәнгать эшлеклесе,
«Исаакий соборы» дәүләт музей-һәйкәле белгече
(Санкт-Петербург)